

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ПОКАЗАНЬ СВІДКА ЯК ДЖЕРЕЛА ДОКАЗІВ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

THE INSTITUTE OF SECRECY OF CRIMINAL PROCEEDING

Денисенко В.В., студент

Інституту права

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті на підставі результатів аналізу вітчизняних наукових праць, чинного кримінального процесуального законодавства, правозастосовної практики досліджується проблемне питання отримання та оцінки показань свідка як окремого джерела доказів у кримінальному провадженні. Статтю присвячено особливостям показань свідків як джерел доказів у процесуальному аспекті. Розкрито питання місця показань свідків серед інших джерел доказів. Надано аналіз положень Кримінального процесуального кодексу України, якими встановлено процесуальний статус свідка у кримінальному провадженні, досліджено поняття свідка як процесуального джерела доказів.

Метою статті є формування правильного уявлення про покази, як окреме джерело доказів у кримінальному провадженні, та які надають такі суб'єкти як свідки. Окрім цього є необхідним з'ясування нормативного змісту окремих положень КПК України, що визначають поняття показань свідків та самого свідка в кримінальному провадженні як процесуального джерела доказів, видів, способи отримання та перевірки.

При здійсненні правосуддя особливість встановлення істини полягає в тому, що дослідженню підлягають факти, дії, події, які мають доказове значення у конкретному кримінальному провадженні. Встановлюються такі відомості шляхом отримання показань від свідків.

Показання свідка є одним з найпоширеніших джерел доказів, які застосовуються на практиці в ході реалізації процесу збирання доказів.

Необхідність дослідження законодавчого врегулювання процесуального статусу джерел доказів, а саме показань та порядку їх отримання, з'ясування їх правової природи та використання в доказуванні, обумовлюється вимогами Кримінального процесуального кодексу України, оскільки саме на підставі показань свідків, у сукупності з іншими доказами, встановлюються обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, що в свою чергу зумовлює актуальність обраного напрямку дослідження. Варто зазначити, що нерідко, за відсутності інших належних та допустимих доказів, судові рішення ухвалюються винятково на підставі показань свідків.

Ключові слова: свідок; кримінальне провадження; показання; кримінальний процесуальний кодекс України; докази; доказування.

Based on the results of the analysis of scientific works, current criminal procedural legislation, law enforcement practice, an article examines the problematic issue of obtaining and evaluating the testimony of a witness as a separate source of evidence in criminal proceedings. The article is devoted to the peculiarities of witness testimony as a source of evidence in the procedural aspect. Article explores problematic issue of the specific place of testimony of witnesses among other sources of evidence. An analysis of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which regulates the procedural status of a witness in criminal proceedings, examines the concept of a witness as a procedural source of evidence.

The purpose of the article is to form an accurate idea of testimony as a separate source of evidence in criminal proceedings that is provided by such subjects as witnesses. In addition, it is necessary to clarify the normative content of certain provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine, which define the concept of testimony of witnesses and the witness himself in criminal proceedings as a procedural source of evidence, of types, and methods of their obtaining and verifying.

While administering of justice takes its place, the peculiarity of establishing the truth is that the facts, actions, events that have probative value in a particular criminal proceeding are subject to investigation. These ones are usually established by obtaining testimony from witnesses.

Witness testimony is one of the most common sources of evidence used in practice during the evidence-gathering process.

The requirements of the Criminal Procedure Code of Ukraine explain the need to study the legislative regulation of the procedural status of sources of evidence, namely testimony, and the procedure for their obtaining, clarifying their legal nature and use in evidence. Based on the testimony of witnesses, conjuncted with other evidence, the needed to be proved circumstances in criminal proceedings are established. This in turn determines the relevance of the chosen direction of the research.

Need to be noted, that often, in the absence of other relevant and admissible evidence, a court decision is made solely on the basis of witness testimony.

Key words: witness; criminal proceedings; indication; Criminal Procedure Code of Ukraine; evidence; proving.

Надзвичайно важливим у кримінально-процесуальній діяльності є прийняття судом правильного рішення, яке є можливим за наявності достовірного, допустимого та достатнього доказу.

Оновлення Кримінального процесуального кодексу України [1] (далі – КПК України) призвело до врегулювання питань стосовно джерел доказів, а саме порядку їх формування у кримінальному провадженні, обґрунтування судових рішень лише судовими доказами. Такими є ті, які безпосередньо досліджені судом у судовому засіданні за участю сторін судового процесу, порядку визнання доказів недопустимими [2, с. 153].

Серед закріплених процесуальних джерел доказів виокремлюється найпоширеніше з них, яке використовується в кожному кримінальному провадженні, а саме показання свідка. На їх основі встановлюються обставини кримінального правопорушення, що підлягають доказуванню. Нерідко такі обставини встановлюються винятково на підставі показань, в результаті чого ухвалюється судові рішення. З огляду на це обумовлюється необхідність дослідження їх правової природи, законодавчого регулювання порядку їх отримання і використання в доказуванні.

Проблема доказів, а також їх формування та використання в кримінальному провадженні традиційно належить до тих, що привертають найбільшу увагу фахівців на різних історичних етапах розвитку як держави, так і законодавства. Втім, в ракурсі новітнього законодавства України проблематиці дослідження поки що присвячено не так багато наукових праць, зокрема, можна виділити наукові надбання Ю.П. Аленіна, М.А. Погорьського, Л.Д. Удалової, О.П. Кучинської, О.Г. Шило, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила, В.П. Гмирка, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, В.О. Коновалової та інших науковців.

Варто зазначити, що матеріально-методологічна база вітчизняної кримінально-процесуальної науки не достатньо забезпечує всебічний аналіз теми показань свідка та свідка як окремого суб'єкту джерел доказів в кримінальному провадженні. Частково це можна пояснити як результат прийняття КПК України 2012 року та судової реформи, проведення якої впровадило нові норми у кримінальному процесуальному законодавстві, що, в свою чергу, зумовлює необхідність переосмислення, здавалося б, сталих правових понять, класифікацій та категорій, що, в свою чергу зумовлює актуальність, наукове і практичне значення нашого дослідження.

Мета статті полягає у формуванні правильного уявлення про те, хто є свідком, і про надані ним показання, як окреме джерело доказів в кримінальному провадженні. Окрім цього є необхідним з'ясування нормативного змісту окремих положень КПК України, що визначають поняття показань свідків та самого свідка в кримінальному провадженні.

Згідно положень статті 65 КПК України, свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яку викликано для давання показань [4, с. 134, 135].

На думку І.Я. Фойницького, свідком є фізична особа, яка володіє відомостями щодо обставин справи, здобутими шляхом особистого їхнього сприйняття, і викликана до суда для свідчення перед ним цих обставин у встановленому законом порядку [5, с. 232].

Кримінальне провадження визначається КПК України як «досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» [6, с. 310].

З наведених законодавчих положень витікає висновок щодо можливості допиту особи як свідка під час досудового розслідування, так і у процесі судового провадження. Але поряд з висновком виникає й питання про можливість та підстави використання цих показань у якості доказу для прийняття судом рішення у кримінальному провадженні.

Свідок як окремих суб'єкт джерел доказів у кримінальному провадженні – це фізична особа, яка володіє відомостями щодо обставин кримінального провадження. Як свідок, особа може бути допитана лише після початку досудового розслідування [6, с. 249].

Варто погодитись з С.Ю. Задерейко стосовно того, що інформація про вчинення кримінального правопорушення або про його відсутність у будь-якому разі має певного носія [7, с. 211].

Відомості про такі події розкриваються з певних речей, документально зафіксованих фактів, зі слів людей, яким відома будь-яка інформація про злочин, що надають можливість відтворити, реконструювати обставини, за яких власне було вчинено кримінальне правопорушення [7, с. 211].

Частиною 1 статті 95 КПК України визначено, що показання як процесуальне джерело доказів є відомостями, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення у цьому кримінальному провадженні.

Використання показань як основного джерела інформації під час розслідування та розгляду кримінального провадження можна пояснити тим, що не існує жодного кримінального провадження, де вивчення обставин вчиненого кримінального правопорушення відбувалося лише за допомогою предметів матеріального світу чи документів.

Варто зазначити, що стадії кримінального провадження, наприклад, як досудове розслідування та судовий розгляд [7, с. 210], передбачають обов'язкове залучення як безпосередніх учасників кримінального правопорушення, так і тих осіб, яким відома інформація або про вчинений злочин, або про особу злочинця.

Перш за все, надати відомості про вчинене кримінальне правопорушення, тобто надати показання, може та особа, яка його вчинила. Зокрема, це відноситься до підозрюваного, обвинувачуваного, оскільки припускається, що ця особа безпосередньо брала участь у вчиненні злочину. Потрібну інформацію для здійснення кримінально-процесуальної діяльності надає також особа, яка зазнала невігідних для себе наслідків вчинення кримінального правопорушення, тобто потерпілий.

Варто зазначити показання осіб-очевидців вчинення злочину, або тих, кому така інформація відома з інших джерел інформації. Так, показання свідків відіграють не

менш важливу роль у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності, більше того – інколи показання саме цих осіб бувають більш пріоритетними.

Особлива важливість свідка, як окремого суб'єкта джерел доказів у кримінальному провадженні, та його показань обумовлена тим, що теорія неодноразово зазначає поділ учасників кримінального провадження на зацікавлених у результатах справи і тих, хто відіграє допоміжну роль у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності [8, с. 247].

Так, до першої групи зазвичай відносять сторони обвинувачення та сторону захисту. Потерпілий та підозрюваний прагнуть вигідного особисто для себе вигідного підсумку проведення кримінального провадження. Зацікавленість у результатах справи кожної з цих сторін спонукає надавати оцінку їх показанням з особливою ретельністю, оскільки ця особливість може ускладнити визначення об'єктивності показань як потерпілого, так і підозрюваного. Зазвичай обидві сторони дають показання саме на свою користь [8, с. 249].

Свідків як окремих суб'єктів джерел доказів у кримінальному провадженні, та як учасників кримінального процесу, відносять до групи тих осіб, які відіграють допоміжну роль у здійсненні кримінального процесу поруч з експертом, спеціалістом, перекладачем тощо.

Ця група учасників кримінального провадження не має зацікавленості у результатах справи, тому інформація, надана ними, може максимально наблизитися до правдивої.

Свідок у кримінальному провадженні є носієм законного права та інтересу, реалізація яких вимагає як детального нормативно-правового регулювання прав, так і обов'язків та механізму їх реалізації. І якщо нормативно-правове регулювання прав осіб в системі норм вітчизняного права характеризується використанням способу загального дозволу, то свідок, як окремих суб'єкт джерел доказів у кримінальному провадженні, характеризується особливостями широкого використання способу зобов'язання.

О.Г. Шило відмічає, що використання в доказуванні показань окремого суб'єкта джерел доказів у кримінальному провадженні потребує їх оцінки з точки зору належності, допустимості та достовірності. Під останньою автор розуміє властивість доказів, що відображає відповідність їх об'єктивній дійсності, а тому й такі докази не викликають сумнівів.

Оцінка достовірності показань свідка має важливе значення при проведенні допиту, оскільки спонукає сторони кримінального провадження до формулювання питань, спрямованих на можливість її здійснення. У зв'язку з цим частина 1 статті 96 КПК України передбачає право сторін ставити свідку запитання щодо його можливості сприймати факти, про які він, як окремих суб'єкт джерел доказів, дає показання, а також щодо інших обставин, які можуть мати значення для оцінки достовірності показань свідка [9, с. 64].

Свідок зобов'язаний відповідати на такі запитання і якщо його показання не узгоджуються з раніше наданими, він може бути допитаний щодо попередніх показань і причин їх розбіжностей. На достовірність показань свідка можуть впливати фактори об'єктивного та суб'єктивного характеру. З метою доведення недостовірності показань свідка законодавець надає праву стороні надати показання, документи, які підтверджують його репутацію, зокрема, щодо його засудження за завідомо неправдиві показання, обман, шахрайство або інші діяння, що підтверджують нечесність свідка (частина 2 стаття 96 КПК України).

Згідно з О.П. Кучинською, ключовою особливістю свідка як окремого суб'єкта джерел доказів в кримінальному провадженні є його процесуальний статус. На відміну від інших учасників, зокрема потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого в нього є наявність законодавчо закріпленого обов'язку давати правдиві показання по суті справи [13, с. 297].

Окрім цього, показання свідка як окреме джерело доказів у кримінальному провадженні характеризуються такою рисою як неупередженість. У зв'язку з тим саме показання свідка відіграють головну роль у прийнятті сторонами кримінального провадження рішення щодо винності або невинуватості особи, щодо якої відкрито кримінальне провадження.

Неодноразово на практиці траплялися випадки, коли це суттєво впливає на прийняття рішення, і, відповідно, кардинально змінюється хід справи. Це ті випадки, коли свідок змінює свої показання. Так, на стадії досудового розслідування свідок може ділитися певною інформацією з уповноваженими особами, яка стала йому відома ще до того, як розпочалось кримінальне провадження [10, с. 354].

Вже на стадії судового розгляду кримінальної справи ця особа може розголошувати нові фактичні дані, які стали йому відомі під час досудового слідства. Це може призвести до різних правових наслідків, в тому числі і до втрати обвинуваченням своїх процесуальних положень.

Відомо, що свідок надає показання, що стосуються як самої події вчинення кримінального правопорушення, так і особи, що брала безпосередню участь у його вчиненні. У зв'язку з тим М.А. Погорєцьким класифіковано показання свідків так [10, с. 360]:

1) відомості, надані окремим суб'єктом джерел доказів, щодо самої події кримінального правопорушення – за допомогою цієї інформації відтворюються обставини кримінального правопорушення, відбувається реконструювання цієї події при тому, що вона настала в минулому;

2) відомості, надані окремим суб'єктом джерел доказів, щодо особи правопорушника – ця інформація відіграє не менш важливу роль у здійсненні кримінально-процесуальної діяльності, а її значимість пов'язана з тим, що обставини, які характеризують особу обвинуваченого, допомагають судді на стадії судового розгляду кримінальної справи підібрати індивідуальне покарання, що може застосуватися до самого обвинуваченого [11, с. 10].

В.М. Лушпійко зазначає, що процесуальний статус свідка передбачає його права та обов'язки, гарантії їх реалізації, відповідальність за їх порушення і невиконання у зв'язку з викликом для давання показань та його допитом, а також участю в проведенні інших процесуальних дій [15, с. 200].

Загальна тенденція змін до кримінального процесуального законодавства України, якою є посилення вимог дотримання прав людини у кримінальному процесі, безпосередньо стосується і окремого джерела доказів – показань свідка, його показань на різних стадіях кримінального провадження. Це знайшло свій вияв, зокрема, у доповненні правового статусу свідка правами не свідчити щодо себе, членів своєї сім'ї чи близьких родичів, на адвоката, а також у встановленні заборони використання як доказів показань свідка, отриманих з істотним порушенням прав і свобод людини [15, с. 201].

Показання свідка як окреме джерело доказів у кримінальному провадженні характеризуються ще однією не менш важливою ознакою, а саме суб'єктом надання таких відомостей. Так, свідком може стати будь-яка фізична особа, якій відома певна інформація про подію вчинення злочину, а також про особу підозрюваного. Така особа відповідно викликається на допит як свідок. Варто зазначити, що поза доказуванням свідок у кримінально-процесуальному сенсі цього слова з'являється не може.

Частиною 2 статті 65 чинного КПК України визначено, коли особа не може бути допитана як свідок. Стаття 69 КПК України 1960 року встановила, що не можуть бути допитані як свідки:

1) захисник підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків захисника;

2) адвокат, представник професійної спілки та іншої громадської організації про обставини, які стали йому відомі у зв'язку з виконанням ним обов'язків представника потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача;

3) особи, які у зв'язку зі своїми фізичними або психічними вадами нездатні правильно сприймати обставини, які мають значення для справи і давати про них показання.

Мова йде про осіб, яким стала відома потрібна для здійснення кримінального провадження інформація в ході виконання ними своїх професійних обов'язків особи, щодо яких застосовано заходи безпеки, захисник, законний представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача і т. д.

За час дії статті 69 КПК України 1960 року до її тексту вносились зміни. І у новій редакції стаття 69 КПК України 1960 року з'явилась згідно із Законом № 2533-111 від 21.06.2001 – набуває чинності з 29.06.2001. Так, згідно з ч. 1 ст. 69 КПК України 1960 року з 2001 року не можуть бути допитані як свідки:

1) адвокати та інші фахівці у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи, нотаріуси, лікарі, психологи, священнослужителі – з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності, якщо вони не звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості;

2) захисник підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, представник потерпілого, позивача, відповідача – про обставини, які стали їм відомі при наданні юридичної допомоги підзахисним або довірителям;

3) особи, які згідно з висновком судово-психіатричної чи судово-медичної експертизи через свої фізичні або психічні вади не можуть правильно сприймати факти, що мають доказове значення, і давати показання про них;

4) свідок, який відповідно до статті 52-3 цього Кодексу, дає показання під псевдонімом, – щодо дійсних даних про його особу;

5) особа, яка має відомості про дійсні дані про свідка, який відповідно до статті 52-3 цього Кодексу, дає показання під псевдонімом, – щодо цих даних.

Перш ніж суд буде використовувати показання свідка як джерело доказів, потрібно визначити їх придатність до використання. Мова йде про оцінювання судом показань свідків. Стержем оцінювання показань свідка є внутрішнє переконання судді, що полягає у його впевненості в тому, що ним надано правильну оцінку всіх пред'явлених перед судом доказів. Для повного оцінювання показань свідка потрібно врахувати такі фактори як джерело походження, особа свідка, характер показань свідка, співвідношення показань свідка з іншими джерелами даного провадження з метою виявити суперечності або узгодженості між ними [14, с. 879].

Для оцінювання достовірності показань свідка передбачено застосування кількох методів, а саме оцінювання загальної правдоподібності показань свідка, врахування можливості свідка правильно сприймати обставини вчинення злочину, перевірка взаємопов'язаності всіх частин показань, перевірка відповідності показань свідка іншим джерелам доказів, особисте спостереження за поведінкою свідка з метою виявлення ознак надання неправдивих показань [14, с. 880].

Найважливішим процесуальним засобом, завдяки якому слідчий, прокурор та суд з'ясовують обставини події, на нашу думку, є показання осіб, які володіють певною конкретною інформацією про подію злочину. Таким чином, показання свідка є основним джерелом доказів у кримінальному провадженні. Саме завдяки таким відомостям може бути забезпечено основне завдання кримінального провадження, а саме встановлення істини.

У результаті дослідження встановлено, що відомості про події розкриваються з певних речей, документально

зафіксованих фактів, зі слів людей, яким відома будь-яка інформація про злочин, що надають можливість відтворити, реконструювати обставини, за яких власне було вчинено кримінальне правопорушення. Отже, логічним є, що інформація про вчинення кримінального правопорушення або про його відсутність у будь-якому разі має певного носія [16, с. 320].

З'ясовуючи сутність та окремі аспекти показань свідка у кримінальному провадженні як джерела доказів, нами було досліджено нормативно закріплені дефініції, так і думки вчених - процесуалістів з окресленого питання. Встановлено, що показання вважаються процесуальними джерелами доказів, а свідок є особою, яка володіє відомостями щодо обставин кримінального провадження,

та може бути допитаний лише після початку досудового розслідування [17, с. 253].

Серед іншого, з урахуванням значення показань свідка для досягнення мети і вирішення завдань кримінального процесу держава закріплює обов'язок свідка дати правдиві та змістовні показання про відомі йому обставини події кримінального правопорушення [18, с. 108]. Це підтверджується тим, що поняття показань використовується законодавцем у статті 384 Кримінального Кодексу України, нормами якої встановлено кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого, оскільки розглядаються як відомості про факти, що підлягають встановленню у кримінальній справі та мають важливе значення для правильного вирішення справи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. С. 12-24.
2. Кримінальний Процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс] / *Відомості Верховної Ради України* (ВВР). – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv>.
3. Шило О.Г. Загальна характеристика показань як процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 151-156.
4. Головка М.Й. Свідок у кримінальному провадженні. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. № 6-2 (28). 2017. С. 133-136.
5. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства: учебник / под ред. А.В. Смирнова. СПб.: Альфа, 1996. 607 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль [та ін.]. Х.: Право. 2012. 768 с.
7. Задерейко С.Ю. Поняття та властивості показань свідка як джерела доказів. *Правове регулювання економіки*. № 17. 2018. С. 209-217.
8. Рогатинська Н.З., Вербовета О.С. Процесуальні аспекти показань свідків як джерела доказів. *Актуальні проблеми правознавства*. № 4 (20). 2019. С. 246-251.
9. Денисенко Г.В. Імунітет свідка у кримінальному провадженні: порівняльно-правовий аспект: дис. д-ра філософії : 081, Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ. 2021. С. 63-66.
10. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. – Х.: Арсіс, ЛТД. 2007. С. 576.
11. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». № 4. 2011. С. 3-11.
12. Погорецький М.А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ТОВ Правова Єдність. № 1. 2015. С. 93-103.
13. Кучинська О.П. Процесуальний статус свідків: деякі особливості за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. № 1. 2013. С. 295-300.
14. Слінько С.С. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі. *Форум права*. № 1. 2012. С. 878-882.
15. Лушпінко В.М. Оцінка показань свідка судом у кримінальному процесі України. *Національний юридичний журнал: теорія і практика*. № 2(24). 2017. С. 200-202.
16. Острійчук О.П. Місце показань в системі процесуальних джерел доказів. *Часопис Київського університету права*. № 3. 2013. С. 319-322.
17. Денисенко Г.В. Межі доказування у кримінальному процесі: *Стан дотримання прав людини в умовах сучасності: Теоретичні та практичні аспекти*. № 7. 2016. С. 252-254.
18. Лозинська Ю.О. Засоби з'ясування достовірності показань свідка у кримінальному провадженні. *Університетські наукові записки*. № 1. 2018. С. 101-112.